

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ebutahir Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı

The First Half of the Century XIX. Ebutahir Crash the Social and
Economic Structure

Salih AKYEL*

Öz

Osmanlı İmparatorluğunda modern anlamda yapılan ilk nüfus sayımı verilerinden hareketle, o dönemki Ebutahir Kazası'nın hane sayısı, hanedeki nüfus, hanedeki erkek evlat sayısı ve göçler ile ilgili bilgi edinmeye çalıştık. Ayrıca incelediğimiz defterdeki nüfusun mesleğiyle ilgili değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Böylece modern anlamda yapılan nüfus sayımındaki verilerden hareket edilerek Anadolu kasabasının kırsal alanındaki yaşamının genel görüntüsü verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebutahir, Kaza, Nüfus, Toplum

Abstract

Starting from data of the first modern population census in the Ottoman Empire, the number of household in Ebutahir distinct, population of households, number of sons in households, the number of migrants have been studied. In addition, professions of the population have been evaluated from the studied population registry. As a result, starting from modern population census, the general view of the Anatolian rural life has been demonstrated.

Key Words: Ebutahir, Crash, Community, Population

Giriş

Harput Sancağının güneyinde Fırat nehri ile Hazar gölü arasında bulunan Ebutahir, sancak merkezine olan uzaklığı, coğrafi yapısının farklılığı

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
salihakyel75@gmail.com

nedeniyle 1518 tahririne göre Harput Sancağı içerisinde nahiye statüsüne sahipti¹. 1845 tarihinde Diyarbakır'dan ayrılarak ayrı bir eyalet haline getirilen Harput Eyaleti'nin Maden-i Hümayun Sancağı'na bağlı bir kaza haline gelmiştir².

Bütün devletler, iktisadî ve beşerî güç varlıklarını tespit etmek için bilinen en eski çağlardan itibaren tahrirler yapmışlardır. Osmanlı Devleti de 15. yüzyıldan itibaren fethedilen veya ilhak edilen bölgelerin bütün iktisadî ve beşerî güç unsurlarını tespit etmek, bu yolla asker ve vergi almak amacıyla tahrirler yaptırmıştır. Muhtevası ve amacı itibariyle *mufassal*, *evkaf* ve *icmal* defterleri, tahrir yıllarına göre *defter-i köhne*, *defter-i atik* ve *defter-i cedit* olarak tasnif edilen klâsik tahrir defterleri, tahriri yapılan sancağın hane itibariyle nüfuslarını, nüfusun mahalle köy ve cemaatlara dağılımını, şehir ve köylerin bütün gelirlerini, vakıfların hudutlarını, gelirlerini ve amaçlarını bütün teferruatıyla ihtiva ederdi. Bu klasik tahrir usulü 16. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. Bu tarihten itibaren klasik tahrir usulü terkedildi ve klâsik tahrir defterindeki her husus için ayrı ayrı defterler tutulmaya başlandı. Cizye için *Cizye Muhasebe Defterleri*, timar için *Timar Yoklama Defterleri*, nüfus için *Avârız Defterleri* tutulmaya başlandı³. Bu usul 19. yüzyıla kadar sürdü ve Tanzimat ıslahatları çerçevesinde bu alanda da yenilikler yapıldı. Bu amaçla 1831 yılında ülke genelinde ilk defa genel nüfus sayımı yapıldı. Zamanın şartları gereği bu sayım kısa sürede değil uzun yıllar almış ve tedricî bir surette yapılmıştır⁴.

Nüfustaki doğum, ölüm, göç gibi değişikliklerin bildirileceği üç aylık Yoklama Defterlerinin aksaması, nüfusa kaydedilmeyenlerin fazlalığı, özellikle şahısların yaşlarının kasıtlı olarak yanlış olarak yazılması, bazı bölgelerde nüfus sayımının başlamaması gibi sebeplerle 1834 ve 1837 yıllarında çeşitli bölgelerde nüfus sayımlarının yapıldığı görülmektedir. Tanzimat'ın ilanıyla 1840 yeni bir nüfus ve temettuât sayımına gidilmiştir. Yoklama Defterlerinden gelen bilgilerin işlenmesiyle 1842 yılı itibarıyla bazı ana defterlerin suretleri çıkarılmıştır⁵.

İncelediğimiz Harput Nüfus Defteri de 1834 ve 1842 tarihli olup Ebutahir Kazasında yaşayan erkeklerin nüfusuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir.

¹ Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s. 78.

² Ahmet Aksın; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999, s. 31.

³ Tahrir usulündeki değişim için bkz. Mustafa Öztürk, "1616 Tarihli Halep Avârız-Hâne Defteri", Ankara Üniversitesi *OTAM* 8, Ankara 1999, s. 249-293

⁴ Mustafa Öztürk; "1844 (1260 h.) Tarihli Halep Nüfus Defterine Göre Urfa'da Gayr-i Müslim Nüfus ve Sanatları", *Halep Sempozyumu*, Şanlı Urfa 2013, s. 2.

⁵ Hacı Haldun Şahin; *Çorum Nüfus Defterleri*, Çorum 2012, s. 3.

I. 1842 Tarihli Nüfus Defterinin Tavsifi

İncelemeye konu olan defter 2664 ve 2665 sıra numaralı 1834 M.(1250 H.) ve 1842 M. (1258 H.) tarihli olan Harput Nüfus Defterleri 17x56 cm ebadında olup ciltsiz ve 28 ile 54 varaktan oluşmaktadır. Defter iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Müslüman nüfus, ikinci bölümde de gayr-i müslim nüfus kaydedilmiştir. Defterin muhtevası ve kullanılan bazı ibarelerin yazılış şekline gelince, “*Ismail oğlu Mehmed*” veya “*Hacı Hüseyin oğlu Mustafa*” şeklinde olup önce lakap veya dede adı sonra sayılan şahsın ve babasının adları yazılıp ismin altına yaşını kayıt etmişlerdir. Eğer oğlu veya oğulları varsa “*ve oğlu\ oğulları*” denilerek adları ve hemen altlarına da yaşları kayıt edilmiştir. Buradaki “ve” kelimesi aile reisinin hayatta olup olmadığını tespit etmek içindir. Eğer “ve” konulmamışsa baba hayatta değil anlamına gelmektedir⁶. Şahıslar, fiziksel, yaş ve diğer bazı özelliklerine göre kaydedilmişlerdir. Hastalıklı olanlar için *alil-vücûd*, kör olanlar için *a'mâ*, tek gözü olanlar için *yek-çeşm*, deli ve divane olanlar için *mezcûb*, askerde olanlar için *mansûre* veya *redif* tabirleri kullanılmıştır. Defterde aynı özelliğe sahip olup birbirini takip eden şahıslar için de bazen önceki şahıs ile aynı özelliğe sahip olduğunu vurgulamak amacıyla *bu dahi* ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca kişilerin “sin” ibaresiyle yaşları, baba adları, fiziksel özellikleri, görünümleri, aile lakapları ve konumuz olan meslekleriyle birlikte yazılmıştır.

Hakkında bilgi vermeye çalıştığımız çalışmamıza esas teşkil eden 1842 tarihli Harput Nüfus Defterinden hareketli Ebutahir Kazasının Müslim ve gayri müslim nüfusun hem miktarını hem de hane bazında da olsa mesleki yapılanmasını ortaya koymaya çalıştık.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde insan potansiyeli müslim ve gayri müslim unsurlardan oluşmaktaydı. Burada belirtilmesi gereken bir başka hususta Osmanlı Devletinin nüfus yoğunluğunun kırsal alan olarak belirtilen o zamanki tabiriyle “karye”lerde yani köylerde yaşamaktaydı. Burada nüfusu mesleki olarak ele alacağımızdan bu gün olduğu gibi Osmanlı döneminde de köylerin genelde tarımsal iş gücü dışında bir mesleki yapılanma içinde olmadığı bilinmektedir.

Nüfusun mesleki dağılımına geçmeden önce 1842’lı yıllarda Ebutahir Kazasının nüfusu hakkında genel hatlarıyla ilgili bilgi aşağıda verilmiştir.

⁶ Salih Akyel; “Ebutahir Kazası Nüfus ve Toplum Yapısı 1834 M. (1250 H.)”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013*, s. 94.

II. Osmanlı Devleti Döneminde Ebutahir Kazası

Ebutahir; Harput Sancağının güneyinde, Hazar Gölü'nün güneybatısında, Fırat Nehrinin kuzeyinde ve Kamışlık Dağını çevreleyen bir alanı kaplamaktadır⁷.

1518 yılında yapılan tahrirde Diyarbakır Eyaleti içerisinde görülen Ebutahir⁸, 1775 yılında Ma'den-i Hümâyün Emaneti'nin kurulmasıyla burası Emanet içerisine dâhil edilmiştir⁹. Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olarak kurulan Ma'den-i Humayun Emaneti dâhilindeki bazı kazalar mali açıdan Diyarbakır Eyaletine bağlı olmasına karşın idari açıdan başka bir eyalete bağlı olabiliyordu. Ebutahir kazasıyla birlikte Ma'den-i Humayun Emanetine bağlı olan kazalar aşağıdaki tabloda verilmiştir¹⁰.

Tablo 1. Ma'den-i Hümâyün Emaneti Kazaları

1-Harput	9-Çarsacak
2-Çemişgezek	10-Arabgir
3-Kemah	11-Gürcanis
4-Kuruçay	12-Palu
5-Ergani	13-Eğîn
6-Çermik	14-Çüngüş
7-Ebutahir	15- Siverek
8-Şiro	

III. XIX. Yüzyılda Ebutahir Kazasına Bağlı Köyler

İdari taksimatın en küçük birimi diyebileceğimiz köyler, idari taksimatın yanında sosyal, kültürel, iktisadi ve etnik açıdan da büyük önem taşımaktadır. Çünkü Osmanlı toplumunun büyük bir kısmı tarımla uğraşmakta olup köylerde yaşamaktaydı. Bu bakımdan devletin ekonomik yükünü büyük oranda köyler çekmekteydi. Elimizdeki mevcut kaynaklara göre Ebutahir'e bağlı bulunan bu köyleri çeşitli tarihleri kapsayan aşağıdaki listede vermeye çalışacağız.

⁷ Selçuk Hayli; "Tarihi Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları ve Sahası", Dünüyle Bugünüyle Harput 24-27 Eylül 1998, Elazığ 1999, s. 285-291.

⁸ Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s. 58.

⁹ 1775 tarihinden itibaren Ebutahir'in de dâhil olduğu bir kısım kaza ve sancaklar mali açıdan bu Emanete bağlanmıştır. Ma'den-i Hümâyün'u oluşturan sancaklara bakıldığında bunun bir kaç Eyaleti havi olduğu görülecektir. Bu durum ileriki tarihlerde idari açıdan bir kısım karışıklıkların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Maden-i Hümâyün Emaneti için daha geniş bilgi için bakınız; Fahrettin Tızlak; *Keban ve Ergani Yöresinde Madencilik 17880-1850*, TTK, Ankara 1997.

¹⁰ Ahmet Aksın; "218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili(1833-1840)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ 1990, s. 186.

Tablo 2. 1518-1566 Tarihleri Arasında Ebutahir'e Bağlı Köyler¹¹

Akseki	Cevlani	Huzi	Meraklı	Yenice
Ardak	Cüge	Kamışlık	Mesken	
Aslo	Ebutahir	İringil	Samahto	
Avsiya	Elgük-, Ulya	Keferdizi Büzürg	Tahto	
Ayvos	Elgük-i Sufla	Kevadçerkes	Tilk	
Bekerme	Fenk	Kızari	Uslu	

XIX. Yüzyıla gelindiğinde bu köylerin bir kısmı Harput Sancağına bağlandığını görmekteyiz.

Tablo 3. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ebutahir'e Bağlı Köyler

Ebutahir	Cevlani	Kalayan	Uslu	Tilk
Alyos-u Sufla	Cevken	Bekerme	Samakto	
Alyos-u Ulya	Şekvenli	Fenk	Cüge	
Elgük-ü Sufla	Kamışlık	Yenice	Ardova	
Elgük-ü Ulya	Kırku	Meraklı	Leydo	

IV. Nüfusun Dağılımı

Nüfus, sosyal yapıyı oluşturan önemli bir faktördür. İnsan nüfusunun olmadığı bir yerde toplumdan ve onun temel öğelerinden bahsetmek mümkün değildir. Toplumun iktisadî, sosyal ve kültürel yönünün bütüncül ve gerçekçi olarak izah edilebilmesi için o toplumun nüfusu hakkında bilgi sahibi olmak icap etmektedir. Bu bakımdan incelediğimiz dönemde Ebutahir nüfusunun nitelik ve nicelik yönünden tespit edilebildiği kadarıyla tanıtılması yararlı olacaktır.

Eski bir yerleşim yeri olan Ebutahir'in nüfusu hakkında ilk tahmini bilgiler XVI. Yüzyılın ilk yarısından itibaren sahip bulunmaktayız. 1518 yılında yapılan ilk tahririne göre 52 hane bulunmaktadır. Bunu da 5 ile çarptığımızda 260 civarında bir nüfus bulunmaktadır. Akabinde 1523 ve 1566 yılında yapılan tahrirleri neticelerine göre zaman zaman artmış veya eksilmiş olarak gözükken Ebutahir'in 1566 yapılan son tahrire göre yaklaşık nüfusun 1050 kişi olduğu tahmin edilmektedir. 1523 ve 1566 tahrirlerinde nahiyeye bağlı köy sayılarında pek fazla değişiklik olmamış ancak 1566 tahririnde Ebutahir kanunnamesi lağvedilerek bütün sancak genelinde Harput Sancağı Kanunnamesi yürürlüğe konmuştur¹².

¹¹ Mehmet Ali Ünal; *XIV. Yüzyılda Harput*, s. 233.

¹² Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, s. 63.

Tablo 4. 1518ve 1566 Tahrirlerine Göre Ebutahir Kazasının Nüfusu¹³

	1518	1566
Hane Sayısı	52	210
Hane x 5= Erkek Nüfus	260	1050

Ebutahir Kazasının 1518'den 1566'ya kadar toplam nüfusunda % 25 oranında artmıştır. Bu artışın sebebi Osmanlı Devletinin bölgenin fethi sırasında Osmanlı-Safevi savaşları dolayısıyla yerlerini terk etmiş olan ahalinin, huzur ve sükûn ortamının sağlanması üzerine köylerine dönmesi veya yeniden iskân edilmeleriyle meydana gelmiştir şeklinde açıklanmaktadır¹⁴.

V. 1834 Yılında Ebutahir Kazasının Nüfusu

19. Yüzyılda Ebutahir Şehrinin nüfusunu hakkında ilk olarak 2664 numaralı Harput Nüfus Defterinden faydalanacağız. Bu nüfus defterleri II. Mahmut zamanında 1830 yılında bütün devleti kapsayacak bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştı. Bu sayımda askerlik hizmetine alınmalarından olsa gerek sadece erkek nüfus sayılacaktı. Gereken talimatnameler çıkarılıp, sayım hazırlıklarına başlandı. İlk olarak sayım sonuçlarının değerlendirilmesi için *Ceride Nezareti* kuruldu. Sancak merkezinde ise bu nezarete bağlı olarak çalışacak olan *Defter Nazırlıkları* kurumu oluşturuldu. Defter Nazırlarının görevleri sancakta doğan, ölen, göç eden veya sancağa gelip yerleşenlerin kayıtlarını günü gününe tutmaktı¹⁵.

1830 yılında karara bağlanan ve 1831 yılında ise uygulamasına geçilen nüfus sayımının Ebutahir'de kaç yılında yapıldığına dair elimizde 1834 yılına ait Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Harput Nüfus Defterine kayıtlı Ebutahir'e ait bir nüfus mufassal defteri bulunmaktadır.

Bu defterin tam metnini vermek yerine kazanın nüfus ve hane sayıları bilgilerini bir tablo halinde vermenin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Tablo 5. 1834 Tarihinde Ebutahir Şehrinin Müslüman Nüfusu¹⁶

	Hane Sayısı	Erkek Nüfus	Hane Başına Ortalama Erkek Nüfus %
Ebutahir	58	173	3.3
Alvos	61	184	3.3
Elgük-ü Süfla	26	77	3.3
Elgük-ü Ulya	25	77	3
Cevlani	4	15	2.6

¹³ Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, s. 68.

¹⁴ Mehmet Ali Ünal; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, s. 69.

¹⁵ Ahmet Aksın; *19 Yüzyılda Harput*, s.161.

¹⁶ BOA, *Harput Nüfus Defteri*, nr: 2664.

Cevken	85	172	4.9
Meraklı	18	52	3.4
Körtcecik	6	11	5.4
Kalın	24	56	4.2
Kırku	27	59	4.5
Kalayan	26	60	2.3
Kamışlık	24	61	3.9
Fenk	9	20	2.2
Huzi	11	28	2.5
Ardova	23	46	2
Uslu	86	281	3.2
Samakto	66	165	2.5
Leydo	87	239	2.7
Tüşnek	13	41	3.1
Tilk	48	86	1.7
Yenice	10	24	2.4
Müslim Toplam	737	1840	2.5

Ebutahir Kazasındaki müslüman erkek nüfusunun üzerine aynı sayıda Müslüman kadın nüfusu da eklersek sayının 3680 olduğu görülmektedir. Hane başına ortalama 5 kişi düşmektedir.

VI. 1842 Yılında Ebutahir Kazasının Nüfusu

1842 tarihinde Ebutahir'de insanların yoğun olarak yaşadığı 373 erkek nüfusuyla Ayvos köyüdür. Sancaktaki nüfusun % 16'sı burada yaşamaktadır. 8 nüfuslu Cevlani ve Cevken Köyleri şehrin en az nüfusa sahip mahallesidir.

Tablo 6. 1842 Tarihinde Ebutahir Şehrinin Müslüman Nüfusu¹⁷

	Hane Sayısı	Erkek Nüfus	Hane Başına Ortalama Erkek Nüfus %
Ebutahir	72	206	2.8
Alyos u Süfla	25	77	3.2
Alyos-u Ulya	42	110	2.6
Elgük-ü Süfla	26	95	3.6
Elgük-ü Ulya	27	67	2.4
Cevlani	5	8	1.6
Cevken	2	8	4
Şekvenli	23	57	2.4
Kamışlık	36	99	2.7
Kırku	29	65	2.2
Kalayan	26	60	2.3
Bekerme	8	18	2.2
Fenk	9	25	2.7
Yenice	6	15	2.5
Meraklı	12	30	2.5

¹⁷ BOA, *Harput Nüfus Defteri*, nr: 2665.

Uslu	102	291	2.8
Samakto	63	162	2.5
Cüge	86	169	1.9
Ardova	36	74	2
Leydo	96	209	2.1
Tilk	39	72	1.8

Ebutahir Kazasında müslüman erkek nüfusunun üzerine aynı sayıda kadın nüfusu da eklersek sayının 3852'i bulunduğunu görmekteyiz. Hane başına ortalama 4 ile 6 kişi düşmektedir.

Bu defterdeki rakamlara göre 1842 yılında Müslüman erkek nüfus sayısı yaklaşık 1926 olup 1834 nüfusuna göre % 9.4 oranında artış göstermiştir. Bu nüfus artışının kesin sebebi bilinmemekle beraber dönemin olayları göz önüne alındığında bazı ipuçları elde edilebilir. Mesela 1834 yılının Mart ayında Diyarbakır Valiliği ve Maden-i Hümayun Eminliği'ne tayin edilen Mehmed Reşid Paşa'nın atanma sebeplerinden en önemlisi iyi bir asker olmasından dolayı bölgede huzursuzluk oluşturan ayaklanma hareketlerini bastırmak ve devlet otoritesini tesis etmektir. Bu huzursuzluklar ve otorite boşluğunun kırsal kesimlerdeki ahalinin şehir merkezlerine göç etmelerini teşvik ettiği söylenebilir. Bununla beraber Mehmed Reşid Paşa'nın hükümet merkezi olarak Harput'u seçmesi ve önem vermesinin de şehrin ekonomik ve sosyal hayatına tesis ettiği de muhakkaktır. Bu sebeplerden dolayı şehir nüfusunun arttığı ileri sürülebilir. Ancak daha önceki hane sayılarının tespitinde doğruluk ve kesinlik olmaması ihtimali de olduğundan bu hususu göz ardı etmemek gereklidir¹⁸.

VII. Gayr-i Müslim Nüfus

1834 yılına ait nüfus defterinde Ayvos köyünde Ermeni Nüfus kayıtları bulunmaktadır. Buna göre 105 hanede 294 kişi tespit edilmiştir. Bu tarihte Ebutahir kazasındaki nüfusun yaklaşık % 14'ünü gayrimüslimler oluşturmaktadır.

1842 yılında yapılan nüfus sayımında ise; 54 hanede 137 kişi Ermeni ve 67 hanede 235 Hristiyan kaydı bulunmaktadır. Anadolu'nun coğrafya yapısından ayrı düşünemeyeceğimiz Ebutahir Kazasının dini ve etnik yapısını diğer kazalardan ayrı olarak değerlendiremeyiz. 1085 yılından sonra Ebutahir'in, Türklerin eline geçmesinden sonra Anadolu'da fethedilen diğer yerlerde olduğu gibi Ebutahir de Türklerin sayısı azdı. Bu sebepten dolayı bölge XII. Yüzyılda büyük oranda Türkleşmiş bulunuyordu. Türklerin bu bölgeye gelişiyle birlikte burada bulunan gayr-i müslimler şehir merkezi ya da büyük köylerde toplanmışlar, Türkler ise onların terk ettikleri birçok köye

¹⁸ Ahmet Aksın; *19 Yüzyılda Harput*, s.164-165.

yerleştikleri gibi arazilerin genişliği nispetinde nüfus bulunmayan yerlerde köyler kurmuşlardır¹⁹.

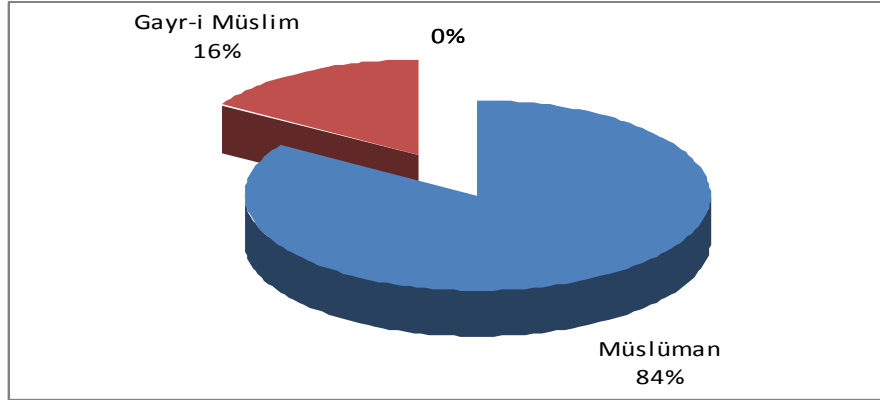
1842 tarihinde Ebutahir de yaşayan gayr-i müslim halk Ayvos'da Ermeni ve Hıristiyan olmak üzere iki ana gruptan meydana geliyordu. Bu tarihte köylerde 121 hanede 372 gayr-i müslim yaşıyordu²⁰. Bu rakam Kazadaki toplam nüfusun % 16'sı oranındadır. Hıristiyanlar 1834'lu yıllarda gayr-i müslim nüfusu yaklaşık 294'dür. Bu sayı 1842'li yıllardaki nüfusa göre % 8 daha azdır.

Tablo 7. 1842 Tarihinde Ebutahir Kazasının Gayr-i Müslim Nüfusları²¹

	Hane Sayısı	Erkek Sayısı	Hane Başına Düşen Ortalama Erkek Nüfus %
Ermeni	67	235	3.5
Hristiyan	54	137	2.5
GENELTOPLAM	121	372	3

Müslüman nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı yaklaşık % 84'tür. Diğer taraftan müslüman nüfusun hane sayısındaki oranına bakıldığında % 86 olarak görülür. Bu durum müslümanların aile fertlerindeki sayının fazlalığıyla açıklanır. Öyle ki; kadın nüfusu da eklediğimizde müslüman nüfus hane başına ortalama 5 kişi düşerken gayr-i müslimlerde ortalama 6 kişi düşüğü görülmektedir.

Grafik 1. 1842 Tarihinde Ebutahir Kazasının Nüfus Oranları

¹⁹ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput*, s. 54.

²⁰ BOA, *Harput Nüfus Defteri*, nr:2665.

²¹ BOA, *Harput Nüfus Defteri*, nr: 2665.

VII. Hanedeki Erkek Nüfusun Dağılışı

1. Oğullar

XIX. yüzyıl Harput Sancağında hane nüfusu anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileden meydana gelmiyordu. Evli oğullar ve torunlar, yeğenler hatta damatların aynı çatı altında yaşadığı geniş aileler de bulunuyordu. Babanın hayatta olmaması halinde kardeşler de ağabeyin aile reisi olduğu hanelerde bir arada yaşayabiliyordu. Yukarıda da temas edildiği gibi genellikle bekâr oğullar babanın çatısı altındaydılar. Evli oğullar, ayrı birer hane olarak yazılmışlardı.

Tablo 8. 1834 Tarihinde Kazadaki Erkek Evlat Sayılarının Hanelere Dağılışı²²

	Aile Sayısı	Çocuk Sayısı								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Köyler	737	363	149	90	33	6	4	0	0	0
Köydeki Toplam aile Sayısına Oran		49.2	20.2	12.2	4.4	0.8	0.5			

Tabloda görüldüğü gibi hanede tek oğlu baba hanesinden yaşayanların sayısı iki ve daha çok oğlu aynı çatı altında yaşayanlardan fazladır.

Tablo 9. 1842 Tarihinde Kazadaki Erkek Evlat Sayılarının Hanelere Dağılışı²³

	Aile Sayısı	Çocuk Sayısı								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Köyler	896	197	179	87	37	21	3	0	0	1
Köydeki Toplam aile Sayısına Oran		21	19	9	4	2	00			00

Tablolardan anlaşılacağı üzere hanede tek oğlu baba hanesinden yaşayanların sayısı iki ve daha çok oğlu aynı çatı altında yaşayanlardan fazlaydı. Ancak bu o ailelerin tek erkek evlat sahibi oldukları manasına gelmemelidir. 17-20 yaşın üzerinde evli oğullar genelde ayrı birer hane olarak yazılmışlardır. Hatta tespiti hemen hemen mümkün olmamakla birlikte doğum yerleri dışında yaşayanlar da mutlaka vardı. Onun içindir ki verilen rakamlar ailelerin hayattaki oğul sayılarını değil, baba evinde yaşayan oğul sayısını göstermektedir. Hanedeki erkek evlat sayısı ile bir hanede kaç evlat bulunduğu arasında ters orantı mevcuttur. Yani oğul adedini gösteren rakam büyüdükçe oğul sayısı azalmaktadır.

²² BOA, *Harput Nüfus Defteri*, nr:2664.

²³ BOA, *Harput Nüfus Defteri*, nr:2665.

Tablo 10. 1834 Tarihinde Kazadaki Hanelerin Erkek Evlatların Sancaktaki Dağılışı²⁴

	Erkek Nüfus	Erkek Evlat								Toplam
		1	2	3	4	5	6	7	9	
Ebutahir	173	16	18	3	1	1				39
Alyos	184	13	15	5	5					38
Elgük-ü Süfla	77	6	7	1	1	1				16
Elgük-ü Ülya	77	7	7	3	1	1				19
Cevlani	15	1	-	1	-	-	-	-	-	2
Cevken	172	33	5	4	-	-	-	-	-	42
Meraklı	52	5	1	3	-	-	-	-	-	9
Kamışlık	61	13	4	2	1	-	-	-	-	20
Kalayan	60	9	5	2	1	-	-	-	-	17
Kırku	59	3	5	2	1	-	-	-	-	11
Fenk	20	2	1	1	1	-	-	-	-	5
Huzi	28	5	1	-	-	-	-	-	-	6
Ardova	46	6	3	-	2	-	-	-	-	11
Uslu	281	26	18	13	7	2	2	-	-	68
Samakto	165	19	14	7	2	-	1	-	-	43
Leydo	239	16	19	7	4	-	1	-	-	57
Tüşnek	41	4	4	2	1	-	-	-	-	11
Tilk	86	15	4	2	-	-	-	-	-	21
Yenice	24	2	3	1	-	-	-	-	-	6
Körtcecik	11	2	1	-	-	-	-	-	-	3
Ayvos Ermeniyan	294	28	15	15	8	1	-	-	-	65

1834 tarihinde kazada en fazla erkek çocuğu bulunan Uslu köyüdür. İkinci sırada bir gayri-müslim köyü olan Ayvos Ermenileridir. Körtcecik köyü 3 kişiyle erkek evladı nüfusu en az olan köydür.

Tablo 11. 1842 Tarihinde Kazadaki Hanelerin Erkek Evlatların Sancaktaki Dağılışı²⁵

	Hane Sayısı	Erkek Evlat								Toplam
		1	2	3	4	5	6	7	9	
Ebutahir	206	20	13	13	2	2				50
Alyos Ülya	110	10	10	3	2	5				30
Alyos Süfla	77	6	7	1	1	1				16
Elgük-ü Süfla	95	2	4	5	4	1				14
Elgük-ü Ülya	67	4	7	3						14
Cevlani	8	1	2							3
Cevken	8			1						1
Şekvenli	57	7		2						9
Kamışlık	99	4	7	5	2					18

²⁴ BOA, Harput Nüfus Defteri, nr:2664.

²⁵ BOA, Harput Nüfus Defteri, nr:2665.

Kırku	65	5	3	3	2	1				14
Kalayan	60	8	6	2						16
Bekerme	18	1		1		1				3
Fenk	25	2	2		1					5
Yenice	15	1	2							3
Meraklı	30	2	4		1					7
Uslu	291	20	29	13	8	5				75
Samakto	162	11	11	11	2	1				36
Cüge	169	25	11	3	1					40
Ardova	74	8	8	6						22
Leydo	209	21	24	7	3	4				59
Tilk	72	5	8	1						14
Ayvos Nasranyan	138	13	9	8	1					31
Ayvos Ermeniyan	67	21	12	5	7	4	3		1	53

Sancak bazında bakıldığında baba evinde yaşayan erkek evlatların en fazla olduğu köydeki nüfusta olduğu gibi 75 oğul ve kazadaki toplamının % 14'ü Uslu köyüdür. İkinci sırada 53 evlatla % 9 oranla gayri müslim bir köy olan Ayvos Ermeniyan köyüdür. Cevken Köyü 1 kişiyle nüfusu en az olan köyüdür.

Gayri Müslimlerin azınlık psikolojisiyle nüfuslarını artırmak amacıyla beş çocuğa kadar daha fazla çocuğa sahip olma istek ve politikası içinde oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gayri müslim kadınlar, Müslüman kadınlardan daha fazla doğum yapmak durumunda kalmışlardır. İkinci bir hanımla evlenilmesi dinen yasak olan gayri müslim ailelerin beşinci çocuk ve doğumdan sonra daha fazlası için zayıf düşme, yıpranma ve çocuklara tek başına bakmanın güçlüğü gibi sebeplerden dolayı çekingen davrandıkları görülmektedir²⁶.

Osmanlı ailesinin demografik yapısıyla alakalı yaptıkları çalışmada Müslüman aileler ile gayri müslim ailelerin çocuk sayısı ortalamalarında da dikkate değer bir fark görülmemiştir²⁷. Ebutahir Kazasında olduğu gibi aynı yıllarda Tokat ilinde de gayrimüslim ailelerin çocuk sayısı ortalaması Müslüman ailelerin çocuk sayısından (1-2) fazla tespit edilmiştir²⁸. Bu iki şehre göre daha batıda yer alan Bursa'da Tanzimat döneminde gayri müslim ailelerin çocuk sayısı ortalaması Müslüman ailelerin çocuk sayısından % 1.1 oranında fazladır²⁹. Bu tespitlere bakıldığında Müslüman aileler ile

²⁶ Hayri Erten; *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Ankara 2001, s. 102.

²⁷ Ömer Demirel; "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Bellekten*, C. LIV, S. 211, Ankara 1991, s. 947-951.

²⁸ Rıfat Özdemir; "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı(1771-1810)", *Bellekten*, C. LIV, S. 211, Ankara 1991, s. 1028-1029.

²⁹ Abdurrahman Kurt; *Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi(1839-1876)*, Bursa 1998, s. 92.

gayrimüslim ailelerin çocuk sayısı ortalaması hemen hemen aynı olduğu gözlenmiştir.

Köylerde baba evinde yaşayan erkek çocuk sayısına gelince, sancaktaki nüfus toplamında görüldüğü gibi çok erkek çocuğunun barındığı hane sayısı azdır. Dokuz erkek çocuğun aynı evde yaşadığı çekirdek aile sadece Ayvos Ermeniyan Köyündür.

2. Kardeşler

Bazı köylerde baba ölmüş olsa dahi bir arada oturan kardeşler babalarının adı altında yazıldıkları halde bazı köylerde aile reisi konumunda olan özellikle en büyük ağabeydir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı köy dışında bulunması halinde daha küçük olan, aile reisi olarak kaydedilmiştir.

Tablo 5. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ebutahir Kazasında Ağabey Hanesinde Yaşayan Kardeşlerin Dağılışı

Hane Sayısı	Erkek Kardeş Sayısı
106	83
62	39
19	13
8	8
3	6

VIII. Nüfusun Yaşa Göre Dağılışı

1. Matlub-Gayr-i Matlub Nüfusu

Yukarıda da temas edildiği gibi 1830 nüfus sayımının sebeplerinin başında askerlik çağındaki erkek nüfusun tespiti geliyordu. Bu sebeple her kaza sonunda icmaller yapılırken nüfusun ne kadarının gayr-i matlub, yani askerlik çağının dışında kaldığı belirtilmiştir. Yaşı askerliğe uygun olmakla beraber iskân yerleri dışında ticaretle meşgul olanlar ve çocuklar ile maluller ayrı hesaplanmıştır. Askere alınma yaşı 15'ten başlıyordu. 15'in altındakiler çocuk sayılıyordu. 15-39 yaş aralığındakiler matlub grubuna giriyordu. Bu gruptakilerin eşkâlleri ne de yer verilmiştir. 40 yaş ve üstü askerlik için uygun bulunmuyordu. Matlub yaşlarında olmasına rağmen gayr-i matlub kabul edilenler de vardı. Bunlar topal, tek elli, kör, alil gibi vücutça özürlü olanlardır.

15 yaşından küçüklerin askere alınmaması askeri kanunname gereği olduğu halde Asakir-i Mansure'nin kuruluşu ve Anadolu'da asker yazılmaya başlanmasıyla beraber İstanbul'a gelenler içinde 15 yaşın altında da epey insan vardı. Bunun için askerlik çağına gelenlerin kendi bölgelerinde aralıklarla eğitilerek, savaş zamanlarında görev yapabilecek yeterli asker elde etmeyi amaçlayan bu sistemle, hem çalışan insanları topraklarından

kopartmadan askerlik yaptırmak, hem de iç güvenliği temin ederek hükümet emirlerinin eksiksiz uygulanmasını sağlamayı öngörmüştür. Bu kapsamda devletin daha az masraf yapma anlayışıyla *Nizam-ı Cedid Odaları* gibi bir nizamname ve hazineye bağlı olan “*Redif Asakir-i Mansure*” adlı yeni birlikler kurulmuştur. Bu tedbir devletin güçlü bir ordu sağlayarak durumunu önemli bir ölçüde düzeltmesini sağlamıştır. Hâlbuki harp zamanları yapılan askere almaların disiplinsiz ve eğitimsiz kalabalıklardan başka bir şeye benzemediği ileri sürülmektedir. Bu nedenle savaş çıktığında Redif Ordusuyla askerlerin gelişi güzel ve aceleyle orduya alınmaları önlenmiş olacaktır.

Bu araştırmaya göre Ebutahir Sancağında tespit edilen matlub ve gayri matlubların sayıları ile nüfusa göre oranlar aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 6. 1834 Tarihinde Matlub ve Gayr-i Matlubların Kazaya Dağılışı

	Matlub		Gayr-i Matlub	
	Sayı	Nüfusuna göre Oran(%)	Sayı	Nüfusuna göre Oran (%)
Ebutahir	50	30	123	70
Alyos	44	30,5	140	69.5
Elgük-ü Süfla	17	22	60	78
Elgük-ü Ulya	22	28.5	55	81.5
Cevken	50	29	122	71
Cevlani	8	53.3	7	46.6
Leydo	99	41.4	140	58.5
Ardova	18	39.1	28	60.8
Kamışlık	16	26.2	45	68.1
Kırku	27	45.7	32	54.2
Kalayan	16	28.5	40	71.4
Körtçük	5	45.4	6	54.5
Fenk	4	20	16	80
Yenice	6	25	18	75
Meraklı	12	23	40	77
Uslu	112	39.8	169	60
Samakto	61	36.9	101	63.1
Huzi	14	50	14	50
Tüşnek	13	31.7	28	68.3
Tilk	40	46.5	46	53.4

Nüfusa göre oranladığımızda en fazla Cevlani Köyünde matlub nüfus bulunmaktayken kaza içerisinde sayısal değer olarak en fazla matlub nüfusu Uslu Köyünde bulunmaktadır.

Tablo 6. 1842 Tarihinde Matlub ve Gayr-i Matlubların Kazadaki Dağılışı

	Matlub		Gayr-i Matlub	
	Sayı	Nüfusuna göre (%)	Sayı	Nüfusuna göre (%)
Ebutahir	79	38	127	62
Alyos-u Ulya	39	35	71	65
Alyos-u Süfla	28	36	49	64
Elgük-ü Süfla	29	30	63	70
Elgük-ü Ulya	22	32	44	68
Cevlani	4	50	4	50
Cevken	3	37	5	63
Şekvenli	21	36	36	64
Kamışlık	34	34	66	66
Kırku	25	38	40	62
Kalayan	19	31	36	69
Bekerme	7	38	11	62
Fenk	8	32	17	68
Yenice	7	46	8	54
Meraklı	14	46	16	54
Uslu	93	31	197	69
Samakto	49	30	115	70
Cüge	63	37	106	63
Ardova	26	35	48	65
Leydo	99	47	109	53
Tilk	22	29	53	71

Sancak bazında bakıldığında matlub grubuna girenlerin sayısı 691 olup toplam Müslüman nüfusun % 35'ini biraz aşar. Sancak içinde adet olarak en fazla matlub nüfusa sahip olan köy 99 kişiyle Leydo'du. 93 kişiyle Uslu Köyü onu takip etmekteydi.

XIX. Yaş Grupları

Sancak nüfusunun hangi yaş grubunda yoğunlaştığını görmek için onar yıllık devrelere ayrılıp değerlendirilmesi daha kolay olacaktır.

1-10 yaş grubundaki çocukların sayıları 1834 yılında 927 iken 1842 yılında 736'a düşmektedir.. Sancak nüfus içindeki payları % 43 oranından % 32'ye düşmesine rağmen bu yaş grubuna hiçbir grup ulaşamamıştır.

11-20 yaş arasında nüfus biraz azalmaktadır. Sayı olarak 1834 yılında 397 iken 1842 yılında 516'dır. Nüfus içerisindeki oranı yaklaşık %20 düşmektedir. Sayı bakımından sıralamada bir önceki grupla aynıdır. Bu grupta sayı ve oranın düşmesi doğumların azlığı ve çocuk ölümlerinin fazlalığı ile açıklanabileceği gibi, 15 yaş ve üstünün matlub grubuna girmesinden dolayı bazılarının nüfus defterine yazdırılmamış olması yahut yaşlarının küçük gösterilmesinden de kaynaklanabilir.

21-30 yaş grubundakilerin sayısı 1834 yılında 372 kişi varken 1842 yılında 259 kişi olup toplam nüfusa oranları ise 1834 yılında % 18 olup 1842 yılında % 10'dur.

31-40 yaş grubunda bütün sancakta 1834 yılında 217 olup 1842 yılında 278 kişi bulunmaktadır. Bunların sancak toplamına oranları yaklaşık % 11'dir. Yaş nüfusu ilerledikçe nüfus sayısı genelde düşmektedir. Fakat aynı yüzyılda Menteşe ile Ankara Sancaklarında durum farklıdır. Çünkü tahririn yapıldığı yılın Yunan İsyanı ve 1828 Osmanlı Rus Harbine rastlaması 31-40 yaş grubunun bir kısmının bu harplerde şehit olduğu ihtimali vardır. Anadolu'nun birçok yerinde asker toplanmış olduğu arşiv kayıtlarından tespit edilmektedir. Doğu Anadolu'nun asayişini sağlamakla görevli olan Harput'taki asker ocağı, incelediğimiz dönemde Harput ve çevresindeki eşkıyalık olaylarını bastırıyordu.

41-50 yaş grubundakilerin sayısı 1834 yılında 110 kişi olup 1842 yılında 194 kişidir. Toplam nüfus içindeki oranları yaklaşık % 7'dir.

51-60 yaş grubundakilerin sayıları 1834 yılında 98 kişi 1842 yılında 111 kişi olup, toplam nüfusa göre oranları ise yaklaşık % 4'tür.

61-70 yaş grubunda 1834 yılında 45 kişiyken 1842 yılında 82 kişiye çıkmaktadır. Nüfusun yaklaşık % 3'ünü oluşturan yaş grubudur. 1834 yılında 71 yaş ve üzeri 32 kişi olup 1842 yılında ise 71-80 yaş grubunda 29 kişiyle % 1 oranına düşer. Bu yaş grubundan sonraki yaş gruplarında çok ciddi düşüş görülür. 81-90 yaş grubunda 16 kişi ve 91-100 yaş grubunda ise 3 kişi vardır.

X. Göçler

Göç olgusunun pek çok tarifi yapılabilir. Kısaca asıl yerinden, ulaşmak istenilen yere harekettir.³⁰ Genel anlamıyla göç; insanların yaşadıkları yeri terk edip kısa ya da devamlı surette yaşamak amacıyla başka bir yere gitmeleridir.³¹

16. yüzyıldan sonraki göçlerde ekonomik ve siyasi nedenler ağırlık kazanmaktadır. Nüfus artışıyla besin üretimi aynı olmayınca insanlar besin ihtiyaçlarını sağlayacak daha verimli başka bölgelere göçe zorlanmaktadır. 19. Yüzyılda hem dışarıdan Osmanlı Devleti'ne yönelen göçler hem de

³⁰ Kemal Karpat; *Osmanlı Nüfus (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2003, s. 3.

³¹ Osman Gümüşçü; "Osmanlı Mufassal Defterlerinin Türkiye'nin Tarihi Coğrafya Açısından Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, C. III, Ankara 2002, s. 231.

küçük birimlerden büyük birimlere olan göçler hızlı bir şehirleşme sürecini başlatmıştır³².

Anadolulun hangi şehrinde olursa olsun evinden uzakta rızık arayanlara “İstanbulcu” denilmektedir. Aile reisleri İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi büyük şehirlerde rızık aramak üzere köylerinden ayrılır ve bir müddet sonra geri dönerler. Aslında İstanbulculuk iki kişi tarafından yürütülen bir iştir. İstanbul’a iki yıllık nöbetleşe işe giden köylü, köyde kalan diğerinin ailesine çiftini, çubuğunu emanet eder. Köyde kalan her iki ailenin geçimi ve idaresini üstlenir. İstanbulcuların karşılıklı gidiş-geliş hareketi Hıdırellez ve Kasım dönemlerine rastlamaktadır. Kasım veya Hıdırellez de İstanbulcuların köye dönünce, diğeri İstanbul’a ya da gideceği yere giderek işin aksatılmadan yürümesini sağlar. İstanbulcu büyük şehirlerde ikişer yıllık ya da bir mevsimlik çalışırlardı³³. Uygun mevsimlerde rençperlik için memleketlerine dönerler. Sıla’ya gitmek bazen tek bazen de toplu oluyordu. Yeni ortamda tutulan yeni iş çoğu zaman asıl uğraşları saydıkları baba mesleği olan rençperlik yanında sermayesi az olan ikinci iş sayılmaktaydı³⁴.

Ebutahir Kazasından göçmen gidilen yerler 4’ü bulmaktadır. Göçlerden bir kısmı Eyalet içindeki diğer Sancaklar olurken bir kısmı da Eyalet dışına hatta deniz aşırı yerlere göç edilmiştir. İncelediğimiz dönemde 85 kişi göç etmiştir. En fazla göç edilen yer 55 kişiyle Deraliye’dir. Onu 26 kişi ile Adana, 3 kişi ile Musul ve 1 kişi ile de Hicaz takip eder.

İncelediğimiz dönemdeki nüfus defterlerinin kayıtlarına göre Ebutahir Kazasından başka yerlere gidenlerin sayısı ve gittikleri yerler şöyledir.

Tablo7. 1842 Tarihinde Ebutahir Kazasından Başka Yere Gidenler

Gidilen Yer	Kişi Sayısı	Gidenlere Göre Oran (%)
Adana	26	30.5
Deraliye	55	65
Musul	3	3.5
Hicaz	1	1

³² Hüsnü Yücekaya; “1830 Nüfus Sayımında Ayaş Köyleri ve Kasabaları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale 2004, s. 35-47.

³³ Erol Özbilgin; *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, s. 366-368.

³⁴ Cengiz Orhonlu; *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü(1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 23-30.

XI. Meslekler

Tarihin hangi döneminde, hangi kültür çevresinde olursa olsun tüm toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren³⁵ şehirlerde yaşayanların uğraşlarına göre tarım dışı üretimlerini pazarlamak, çevrelerine katkıda buldukları bir yerleşme yerini ifade etmektedir. Böylelikle şehrin en belirgin yerleri esnaf gruplarının olduğu muhitlerdir.

En genel manada esnaf, şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdikleri mesleki teşkilatlanmalar olarak tanımlanmaktadır³⁶.

Osmanlı Devleti'nde üretim faaliyetlerine katılan insanların hepsi, bağlı buldukları sanayi dalında, ekonomik, mali, idari ve sosyal etkileri bulunan bir teşkilatın üyesidirler. Kuruluşundan itibaren Osmanlı'da kuvvetli bir esnaf teşkilatı vardı. İlk dönemlerde Ahilik Kurumu olarak görülen bu teşkilatlanma 16. Yüzyıldan itibaren etkinliğini yitirmiş bu dönemden sonra Lonca Teşkilatına dönüşmeye başlamıştır³⁷.

Araştırmamızda kullandığımız ana kaynak Harput Nüfus Defterleri olup modern manadaki nüfus sayımlarından farklı olduğu amacının Asakir-i Mansûre için elverişli şahısları belirlemek üzere yapıldığından her şahıs için aynı bilgiler taşımamaktadır. Dolayısıyla defterlerde çalışabilecek yaşta olan herkesin mesleği kayıt edilmiş değildir. Bir taraftan mevcut toprağın artan nüfusu besleyebilmekten uzak olması, genç nüfusu başka geçim kaynakları aramaya sevk ettiğinden bazı kimseler kendi köy veya kasabalarında zanaata yönelirken bazı kimseler de yaşadıkları yer dışında ticaret yapar olmuşlardır.

Bir mesleğin yapılabilmesi ancak o zanaat koluna ihtiyaç duyulması ve nüfusun o dalı besleyecek seviyeye erişmiş olmasını gerektirir. Onun için de zanaatkârlar şehir ve kasabalarla büyük köylerde toplanmışlardır³⁸.

İncelediğimiz Ebutahir kazasının 1842 tarihindeki kayıtlarına göre 11 farklı esnaf grubu olduğu görülmektedir. Bu esnaf grupları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

³⁵ Özer Ergenç, *Osmanlı Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 12.

³⁶ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 293.

³⁷ Ahmet Aksın; "19. Yüzyılın Başlarında Bursa Şehir Esnafi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ankara 2001, s. 157.

³⁸ Salih Akyel; 19. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Şehrinin Nüfus ve Toplum Yapısı, *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Elazığ 2013, s.99.

Tablo 8. 1842 Tarihinde Ebutahir’de Tespit Edilen Meslek Çeşitleri

Sıra	Mesleğin Adı	Kişi Sayısı	Tüm Meslekler Arasındaki Oranı (%)
1	Rençber	348	65.9
2	Çiftçi	94	17.8
3	Çömlekçi	42	7.9
4	Çulha	12	2.2
5	Köşker	8	1.5
6	Boyacı	6	1.1
7	Hallaç	7	1.3
8	Demirci	4	0.7
9	Değirmenci	4	0.7
10	Kalaycı	2	0.3
11	Terzi	1	0.1

Ebutahir’de faaliyet gösteren esnafların tümü bu liste içerisinde hükümüne varmak doğru olmayacaktır. Çünkü elimizdeki defterlere göre böyle bir liste oluşturduk. Zira dikkat edilirse bu listede hemen her şehirde bulunması kesin olan birçok esnaf türü görünmemektedir. Bunları sayacak olursak; Gazzalar, cilacılar, kalpakçılar, kerpiççiler kiremitçiler gibi esnaf gruplarına rastlanmamaktadır. Ancak tekrar belirtelim ki bunlara rastlamayıp bu esnaf gruplarının Ebutahir’de faaliyet göstermedikleri anlamına gelmemelidir.

Gerek sancak merkezinde gerekse kırsal kesimlerde tarıma dayalı meslekler yaygındı. Küçük çiftliklerde tarla sürmek, biçmek, ürünü değirmene götürmek ve ekmekçi gibi her türlü iş aile üyeleri tarafından yapılıyordu. İş gücü yeterli olmayan ile yeterli toprağı olmayan 348 kişinin Rençberlik yaptığı kaydı bulunmaktadır. Kaza’da belirtilen meslekler arasında % 65.9’ i rençberlikle onu da 94 kişiyle çiftçiler takip etmektedir.

Giyim eşyası imal ve satıcıların buldukları mesleklerde vardır. İncelediğimiz dönemde Ebutahir’de bu gruptaki esnaf arasında Cullah, Boyacı, Köşker, Terzi gibi esnaf grupları bulunmaktadır.

Cullah ya da Çulha genel adı altında anılan dokumacılar çoğunlukla kaba bez, astarlık, alaca, tülbent, gömleklik cinsi bez ve kumaşlar dokurlardı. Her şehirdeki çulha esnafı dokuyacakları bezin miktarı ve ölçüsünü kendi aralarında kararlaştırırlar ve ahi baba adı verilen idarecileri vasıtasıyla kadiya tasdik ettirirlerdi. Dokunan bezler, boyacılara eşit bir miktarda dağıtılır, boyanıp hazır hale geldikten sonra kumaş satanlar tarafından bedestende satışa çıkarılırdı. 1830’larda Avrupa’da makineleşme Osmanlı dokumacılığı için bir dönüm noktası oldu. 1850’lere doğru Osmanlı pamuklu sanayinin hapsediği mahalli pazarlarda daha da azalarak yerini ucuz ithal

mallara bırakması çullah esnafının çöküşünü hızlandırdı³⁹. Kazada 12 Çulha esnafı vardır. Bu miktarın kazadaki toplam meslek nüfusa oranı ise % 2.2'dir.

Sancakta günün modasına uygun olarak ayakkabı imalatı çok yaygındı. Kazada 8 köşker esnafı vardır. Bu miktarın kazadaki tüm meslekler içerisindeki oranı % 1.5'tir. Diğer esnaf grupları 7 Hallaç, 6 Boyacı, 4 Demirci, 4 Değirmenci, 2 Kalaycı son olarak da 1 Terzi esnafı bulunmaktaydı.

XII. Gayri Müslimlerin İcra Ettiği Meslekler

Osmanlı Devleti'nde sanat ve ticaret Müslüman halk tarafından pek makbul işler sayılmadığından bu gibi işler genellikle gayri müslimler yapmıştır. Müslüman olmayan halk hemen hemen akla gelebilecek her türlü işi yapmıştır. Ancak yalnız Müslümanlara özgü bazı iş ve görevler de vardı ki bunlar gayri müslimlere verilmemiştir. Mesela müftülük, kadılık, müderrislik gibi ilmiye mesleği müslümanlara özgü işlerdi. Camilerle ilgili vakıfların mütevellileri, Kur'an ticareti ve benzeri işler de yine Müslüman olmayan halka kapalıydı⁴⁰. Kazada esnaf grupları içerisinde gayri müslim esnafın fazla yoğunlukta olmadığı görülmektedir. Gayri Müslimlerin yoğun oldukları meslek dalları aşağıdaki tabloda görüldüğü şekildedir.

Tablo 37. 1834-1840 Tarihlerinde Ebutahir'de Tespit Edilen Meslek Çeşitleri⁴¹

Sıra	Mesleğin Adı	Kişi Sayısı	Düşünceler
1	Boyacı	5	
2	Bakkal	5	
3	Cullah(Çulcu)	3	Kaba kumaş ve Çul dokuyan
4	Deynekçi	1	
5	Demirci	4	
6	Değirmenci	4	
7	Kalaycı	1	
8	Kuyumcu	2	
9	Köşker	8	
10	Terzi	1	

Sonuç

İncelediğimiz defter bir nüfus defteri olmasına rağmen yalnızca kazadaki nüfusla ilgili bilgiler vermemektedir. 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ebutahir Kazasının idari taksimatını ortaya çıkarmaktadır. Defterdeki kaza merkezinin ve köylerinin o dönemdeki yüzölçümleri hakkında bilgimiz

³⁹ Feridun Emecen; Cullah, *TDİ*, C. VIII, İstanbul 1993, s.84.

⁴⁰ Yavuz Ercan; *Osmanlı Yönetiminde Gayri Müslimler*, Ankara 2001, s.224-225.

⁴¹ BOA, *Harput Nüfus Defteri*, nr:2664-2665.

olmadığı için nüfus yoğunluğunun tespiti yapılamıyorsa da nüfusun kaza ve köylerdeki dağılışı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Günümüzde dahi nüfus sayımının % 100 doğru rakamlar ihtiva etmeyeceğine İstatistikçiler işaret etmektedir. Bu durumda da 1834 ve 1842 yıllarında yapılan nüfus sayımların net rakamlar vermeyeceğini bilmekteyiz. Bunlara rağmen incelediğimiz defterin yaş gruplarına göre toplandığı görülmektedir.

2666 numaralı defterde 85 kişinin Adana'ya, Der'âliye, Musul ve Hicaz gittiği kayıt altına alınmasıyla göç olaylarının incelenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca defterde verilen bilgiler doğrultusunda Müslüman erkek nüfus sayısı yaklaşık 1926 olup bu nüfusa kadın nüfusunu da eklersek sayının 3852'i bulunduğunu görmekteyiz. Gayrimüslim nüfusunda 54 hanede 137 kişi Hıristiyanlar, 67 hanede 235 kişiyle Ermenilerin kaydına rastlanmaktadır.

Bütün eksikliklere rağmen incelediğimiz defter o dönemde Ebutahir Kazasıyla ilgili değerli ipuçları vermektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BOA, Harput Nüfus Defteri, nr: 2664.

BOA, Harput Nüfus Defteri, nr: 2665.

2. Tetkik Eserler

Aksın, Ahmet; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999.

-----; Yüzyılın Başlarında Bursa Şehir Esnafı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ankara 2001.

----- ; “218 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili(1833-1840)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ 1990.

Akyel, Salih; 19. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Şehrinin Nüfus ve Toplum Yapısı, *Fırat Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Elazığ 2013.

----- ; “Ebutahir Kazası Nüfus ve Toplum Yapısı 1834 M. (1250 H.)”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ 23-25 Mayıs 2013.

Demirel Ömer; “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten*, C. LIV, S. 211, Ankara 1991.

Ergenç, Özer; *Osmanlı Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.

Emecen, Feridun; “Cullah”, *TDİ*, C. VIII, İstanbul 1993.

Erten, Hayri; *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Ankara 2001.

Genç, Mehmet; *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000.

Karpat, Kemal; *Osmanlı Nüfus (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2003.

Kurt, Abdurrahman; *Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi(1839-1876)*, Bursa 1998.

Orhonlu, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü(1691-1696)*, İstanbul 1963.

Özbilgin, Erol; *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İstanbul 2003.

Öztürk, Mustafa; “1616 Tarihli Halep Avârız-Hâne Defteri”, Ankara Üniversitesi *OTAM* 8, Ankara 1999.

..... ; “1844 (1260 h.) Tarihli Halep Nüfus Defterine Göre Urfa’da Gayr-i Müslim Nüfus ve Sanatları”, *Halep Sempozyumu*, Şanlı Urfa 2013.

Özdemir, Rifat; “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı(1771-1810)”, *Belleten*, C. LIV, S. 211, Ankara 1991.

Gümüçü, Osman; “Osmanlı Mufassal Defterlerinin Türkiye’nin Tarihi Coğrafya Açısından Önemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, C. III, Ankara 2002.

Şahin, Hacı Haldun; *Çorum Nüfus Defterleri*, Çorum 2012.

Ünal, Mehmet Ali; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989.

Yücekaya, Hüsni; “1830 Nüfus Sayımında Ayaş Köyleri ve Kasabaları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale 2004.

